

7. *Льман І.І.* Старокодацьке духовне намісне правління // Українське козацтво: Мала енциклопедія. — Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002.
8. *Льман І.І.* Запорожский иерей Анатолий Мелес // Культурная жизнь Юга России. — 2003. — № 1 (3). — С. 34 – 36.
9. *Макаревський Феодосій.* Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ „Дніпрокнига”, 2000.
10. *Мицик Ю.* До питання про особливості церковного устрою Запорозької Січі // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Вип. VII. — Запоріжжя: “Тандем-У”, 1999.
11. *Покровский И.М.* Русские епархии в XVI – XIX вв., их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. Т.2. (XVIII-й век). — Казань: Центральная типография, 1913.
12. *Посушко О.М.* Історія Нової Сербії та Слов'яносербії. — Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 1998.
13. *Тригуб О.П.* Історія заснування Катеринославської та Херсонської єпархії (1775 – 1837) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Вип. VII. — Запоріжжя: “Тандем-У”, 1999.

М.І. Закревський

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ “НІКОПОЛЬСЬКИЙ РЕГІОН – ЦЕНТР ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА У XVII-XVIII СТОЛІТТЯХ”

Проблема відродження історичної спадщини набула в наш час особливої актуальності, оскільки на сучасному етапі державотворення надзвичайно важливим завданням є повернення до історичних традицій українського народу, використання багатовікового досвіду існування козацького самоврядування, пробудження національної пам'яті та гордості за своє минуле. У цьому контексті неабияке значення має вивчення, наукове осмислення та популяризація історії українського козацтва, увічнення імен його славних гетьманів та кошових отаманів – Богдана Хмельницького, Івана Сірка, Петра Калнишевського.

На науковців покладено відповідальну місію – на основі неупереджених методологічних підходів дослідити проблеми історії українського козацтва не лише як історичного явища, а й як фактора сьогодення України з тим, щоб відродження козацтва стало не лише гаслом, а і головною домінантою духовного, політичного й ментального рівнів буття кожного громадянина держави, основою і надійною запорукою її майбутнього існування.

Важливим кроком на шляху популяризації історичної спадщини Нікопольського регіону стала Всеукраїнська наукова конференція “Нікопольський регіон – центр запорозького козацтва в XVII – XVIII ст.” 20-21 жовтня 2005 року, її ініціатором та організатором виступила Нікопольська філія МАУП. Конференція збрала відомих у місті Нікополі краєзнавців, істориків, викладачів Нікопольської філії МАУП та інших регіонів України. Головною метою конференції було привернути увагу громадськості до тих проблем, які існують у вивченні історії українського козацтва, його відродження та розвитку на сучасному етапі, місця козацьких організацій в складних умовах державотворення.

Роботу конференції відкрив директор Нікопольської філії МАУП В.І. Чепінога. Він привітав її учасників та підкреслив, що організований науковий форум, попри свої конкретні завдання, відіграє також важливу роль щодо об'єднання зусиль науковців міста та району, викладачів вищої школи, аматорів для спільного вивчення історії українського козацтва, збереження історичної спадщини Нікопольського регіону.

Жвавий інтерес викликала доповідь відомого дослідника історії козацтва директора Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії України НАН України В.В. Грибовського. У своєму виступі доповідач висвітлював появу на степових просторах Півдня України кочових орд ногайців та складний характер взаємин між ними та запорозькими козаками. Матеріал виступу переконливо показує, що відносини між ногайцями та козаками далеко не завжди мали характер ворожнечі, а більше

нагадували відносини між сусідами. Зокрема, відомо, що гетьман Лівобережної України І.Самойлович був дуже здивований, коли довідався, що І. Сірко дозволив ногайцям випасати табуни на землях Запорозької Січі. На що той відповів, що у ногайців трава посохла в степу і він дозволив їм, по-сусідськи, перегнати худобу на козацькі землі, а коли ж із запорожцями трапляється це лихо, тоді й вони від татар “равномерным снисхождением пользуются”. Найбільш показовим для розуміння життя степового порубіжжя було закінчення листа: “Когда бы и черт, пане гетмане, помогал людям в крайней их нужді, то брезговати тим негодится; бо кажутъ люде: нужда і закон зміняе. А когда мы, живя с татарами по соседски, помогаем один одному, то сіе умному ни мало не удивительно...”. Як видно із виступу В. Грибовського, Запорозькі Вольності (землі запорозького козацтва) до початку XVIII ст. не відокремлювалися певною лінією кордону від володінь Кримського ханства. Традиційні межі розселення мешканців степового порубіжжя визначалися тим, що запорожці тримали зимівники поблизу степових річок, балок та луків, тоді як у степу пасли худобу ногайці. Близькі сусіди, запорожці і ногайці, виключали ворожнечу із взаємних стосунків, уникали сварок між собою і допомагали одне одному в разі потреби. Ситуація різко змінилася зі встановленням фіксованої лінії кордону і початком землеробської експансії на причорноморські степи. Одночасно змінюється і характер відносин між ногайцями і запорожцями. Припинення землеробської колонізації Півдня стає для ногайців питанням виживання, збереження традиційного способу ведення господарства і пов'язаної з ним культури.

Завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Нікопольської філії МАУП, доцент М.І. Закревський у своєму виступі зупинився на сучасних проблемах відродження та розвитку українського козацтва, його місця в суспільно-політичному житті України та правовій регламентації історико-культурної діяльності козацьких товариств. Було відмічено, що з боку держави існує певна недооцінка ролі та значення козацтва, відсутня і дієва підтримка козацьких організацій. Нагадав доповідач і про те, що у відповідності з вимогами статті 20-ї Конституції України (28 червня 1996 року) було передбачено створення Великого Державного Герба України “з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького” – козак з мушкетом. Герб Війська Запорозького (Низового та Гетьманської України), усвідомлений за козацької доби як державний та національний, має посісти гідне, історично обумовлене місце у Великому Державному Гербі України. Вказана конституційна норма слугує не тільки відображенням складного історичного шляху розвитку нашої держави, а й належним цінуванням символу найдемократичнішої та найгероїчнішої доби вітчизняної історії, що вивершує у свідомості пересічного українця ідеали свободи, повновладдя народу, спадкоємність державотворчих традицій, є своєрідним свідченням прерогативи для Української держави духовних цінностей козацтва.

Відсутність зацікавленої підтримки з боку держави, прагнення на словах, а не ділом сприяти відродженню українського козацтва і призвели до невиконання деяких важливих положень Національної програми відродження та розвитку Українського козацтва на 2002-2005 рр. Як зазначалося у “Рішенні” спільного засідання Координаційної ради з питань розвитку Українського козацтва, Ради Генеральної старшини та крайових отаманів Українського козацтва (2004 рік), не всі питання можна вирішити на громадських засадах, необхідна активна допомога державних органів. Як наслідок у складі Збройних сил України не створено жодної окремої козацької частини, жодному формуванню не присвоєно почесних звань, пов'язаних з іменами видатних українських гетьманів, козацьких полковників та отаманів; не встановлені стипендії Українського козацтва для слухачів і курсантів вищих навчальних закладів Збройних Сил України та інших військових формувань; не розроблена комплексна програма господарської діяльності Українського козацтва та ціла низка інших питань які так і залишилися лише “гарними намірами”

Викладач Нікопольського інституту ЗНУ А.І. Клос привернув увагу учасників конференції до своєрідного розуміння концепту (істинного значення) терміну “козак”, який на його думку має багатотисячолітню історію і своїми витокami сягає доарійських часів формування сучасних народів.

Своєрідною “родзинкою”, справжній сюрпризом в роботі конференції стала презентація російської військової мапи, складеної у 1775 році. Ця карта охоплює землі Півдня України (в тому числі і землі запорозьких козаків), які після укладення Кючук-Кайнарджийського мирного договору переходили до Росії від Османської імперії. Примірник цієї карти вважався втраченим і лише спільними зусиллями депутата міськради В.А. Сандула та заступника директора Нікопольського державного краєзнавчого музею з наукової роботи М.П. Жуковського був віднайдений.

З інтересом було сприйнято доповіді головного зберігача Нікопольського державного краєзнавчого музею І.В. Анцишкіна “Сучасна Нікопольщина та історія українського козацтва” та завідділом Нікопольського краєзнавчого музею Л.П. Вариводи “Культура та освіта запорозьких козаків у XVII-XVIII ст.”

Історичну паралель між традиціями козацького самоврядування та сучасними проблемами регіону провів у своєму виступі депутат Нікопольської міськради В.А. Сандул. Внесок Війська Запорозького Низового у розвиток мореплавства на Україні висвітлив дійсний член секції пам'ятниковознавства Головної Ради Української спілки охорони пам'ятників історії і культури, журналіст П.С. Макаров.

У ході роботи конференції відбулася екскурсія до місця розташування Микитинської Січі та могили Івана Сірка, де пройшла коротка панахида, а учасники конференції поклали квіти до пам'ятника кошовому отаману.

Підбиваючи підсумки, учасники конференції одноставно відзначили необхідність подальшого вивчення та популяризації історії українського козацтва, важливість розширення джерельної бази досліджень, залучення студентської молоді до науково-пошукової роботи. Закриваючи конференцію, заступник директора з наукової роботи Нікопольської філії МАУП професор В.М. Штанько відзначив високий науковий рівень доповідей і повідомлень, широкий спектр питань, винесених на розгляд конференції, а також зачитав рішення конференції в якому міститься прохання до міського голови С.В. Старуна сприяти перейменуванню Нікопольського державного краєзнавчого музею ім. М. Ломоносова в музей ім. Війська Запорозького Низового. Прийняли учасники конференції і звернення до Президента МАУП Г.В. Щокіна з пропозицією присвоїти НФ МАУП ім'я кошового отамана Івана Дмитровича Сірка.

Ченцова Н. В.

МАЛОВІДОМИЙ ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ЗАПОРОЖЖЯ

Пов'язані з ім'ям Петра Калнишевського документи і факти інтерпретуються вже понад півтора століття. Неоднозначну постать останнього кошового отамана Запорозжя не обминули увагою у своїх наукових студіях кілька поколінь українських істориків. Та не дивлячись на великий набір фактів, вони містять уривчастий характер через брак джерел. Безперечно, найповнішу картину життєвого шляху П. Калнишевського, пов'язану із Запорозькою Січчю, подають документи із архівного зібрання останньої Запорозької Січі, та дослідникам були відомі і свого часу вивчені документи втрачені на сьогоднішній день. Серед маловідомих дослідників джерел з історії запорозького краю збереглося ім'я Миколи Миколайовича Терновського.

У травні 1904 року за дорученням Київського відділення Комітету підготовки до проведення XIII Археологічного з'їзду (що відбувся, як відомо, у серпні 1905 році) в місто Катеринослав приїхав для опрацювання місцевих архівних матеріалів студент Київського університету ім. св. Володимира М. Терновський. Працювати в Катеринослав молодий дослідник приїхав за сприянням діячів Катеринославської вченої архівної комісії – фактично місцевим історичним товариством. Одним з найактивніших його діячів був історик і краєзнавець Василь Олексійович Біднов, який працював у цей час помічником інспектора і викладачем у місті [9, 45]. Тут у „Літописі Катеринославської вченої архівної комісії“ була надрукована в 1904 році його стаття „Последний кошевой Запорожья Петр Иванович Калнышевский“ [2, 45]. В. О. Біднов займався опрацюванням Катеринославських архівів і знаходив у цій справі велику підтримку з боку Д. І. Яворницького. Спільні наукові уподобання і життєві обставини поєднали долі цих людей.

М. Терновський, працюючи в архіві Катеринославського губернського правління, знайшов кілька тек різнорідних матеріалів за період з 1751 по 1769 рік, що складали колись фонд канцелярії Новоросійської губернії. З опублікованого листування Д. І. Яворницького з'ясувалося, що Микола Миколайович Терновський був двоюрідним братом Д. І. Яворницького з боку матері, а його батько Микола Матвійович Терновський працював викладачем близько 1883 року у першій київській гімназії [4, 391, 407].

В архіві Катеринославського губернського правління М. Терновський виявив документи про події в грудні 1768 року в Запорозькій Січі, які набули резонансу як „бунт“ козацької сіроми і були пов'язані з ім'ям кошового отамана Петра Івановича Калнишевського. Молодий дослідник зрозумів значення знайдених документів для історії запорозького козацтва, і це спонукало його, очевидно, не без підтримки старших колег надрукувати їх у місцевому виданні – „Вестнике Екатеринославского земства“ за 1904 р. [7]. Надалі у тому ж році працю „студента Н. Н. Терновского“ (як зазначено на титульній сторінці) видали окремим примірником [8, 1-101]. Невелика за обсягом книжечка має передмову і подану автором наприкінці збірки загальну змістовну характеристику документів. Хоча вони і не являли собою цілісного джерельного комплексу, проте М. Терновський, знаючи про існування Січового архіву останньої

© Ченцова Н.В.